

بکارگیری نشانه‌شناسی در شهرسازی

* بیستا جمالپور

تاریخ دریافت مقاله: ۸۴/۲/۲۸

تاریخ پذیرش نهایی: ۸۴/۱۱/۱

چکیده:

نشانه‌شناسی از دانش‌های نوینی است که اخیراً به حیطه پژوهش‌ها وارد گردیده است. در شهرسازی نیز استفاده از این دانش، کم و بیش باب گردیده است؛ زیرا نشانه‌شناسی می‌تواند به عنوان ابزاری کارآمد جهت تولید داده‌های کیفی از شهرها بپردازد. در این نوشتار ابتدا با مروری اولیه بر مفاهیم پایه نشانه‌شناسی و با استناد به مبانی نظری نشانه‌شناسی سوسور، شاخص‌های سوسور در نشانه‌شناسی دسته‌بندی می‌گردند. سپس به انواع نشانه‌شناسی از دیدگاه امبرتو اکو پرداخته می‌شود، در انتهای این مرحله با توجه به پیشرفت‌های اخیر در زمینه پژوهش‌های معاصر و گستردگی آنها تقسیم‌بندی ششگانه‌ای معرفی می‌شود. در انتها، برای هر یک از انواع نشانه‌شناسی تبیین شده به تعریف، تحلیل مفاهیم سوسوری و در انتها به تفسیر شهرسازی آن، یا کاربرد هر نوع نشانه‌شناسی در شهرسازی پرداخته می‌شود.

واژه‌های کلیدی:

شهرسازی، شهرشناسی، نشانه‌شناسی، فردینان دوسوسور.

مقدمه

دارند و تنها آثار آنها در سطح شهر قابل بررسی است از سوی دیگر، از این روند عمومی مستثنا نبوده و از دهه ۱۹۶۰ استفاده از نشانه‌شناسی در شهرسازی، کم و بیش و به صورتی بطنی و غیر مستقیم، رواج یافته است. نشانه‌شناسی می‌تواند به عنوان ابزاری کارآمد و دقیق به تولید داده‌های کیفی از شهرها بپردازد.

شهرسازی در وهله اول و بیش از همه با رفتارهای انسانی سرو کار دارد، و از آنجا که کلیه شاخه‌های گوناگون نشانه‌شناسی سعی در تبیین هر چه بیشتر این رفتارها (مستقیم یا غیر مستقیم) دارند؛ این نوشتار بر آن است تا به بررسی انواع مختلف و شاخه‌های متعدد این علم و تبلور آنها در شهرسازی بپردازد. محصول نهایی این کار راهگشایی در به‌کارگیری بیشتر نشانه‌شناسی به عنوان یک متدولوژی در امر شهرسازی و به ویژه شهرشناسی خواهد بود. با این توضیح، پس از آشنایی با تعاریف و مفاهیم پایه، به تشریح گونه‌های مختلف نشانه‌شناسی در پژوهش‌های معاصر پرداخته خواهد شد. از آنجا که پایه تئوریک اصلی این نوشتار را مفاهیم سوسوری تشکیل می‌دهد، در پایان هر مبحث، به تحلیل آنها و به تفسیر شهرسازی هر گونه از نشانه‌شناسی پرداخته خواهد شد. بدیهی است که این نوشتار گامی نخست در پیاده‌سازی نشانه‌شناسی در شهرسازی بوده و قادر نخواهد بود جنبه‌های کاربردی آن را به تفصیل تشریح نماید.

نشانه‌شناسی از جمله دانش‌های نوینی است که از اوایل قرن گذشته، وارد قلمرو پژوهش گشته و به دانشی کلیدی در بسیاری رشته‌ها تبدیل شده است. این دانش در خلال درس‌های پدر نشانه‌شناسی نوین، فردینان دوسوسور^۱ چنین موجودیت می‌یابد: "می‌توان دانشی بنیان نهاد که زندگی نشانه‌ها را در بطن زندگی اجتماعی بررسی کند... از آنجا که این دانش هنوز وجود ندارد نمی‌توان چند و چون آن را شرح داد ولی این دانش حق وجود دارد و جایگاهش از پیش تعیین شده است" (بارت، ۱۳۷۸، ص ۵). پس از سوسور، پژوهشگران بسیاری در جهت تحقق پیش‌بینی وی کوشیدند و روز به روز بر گستردگی و ابعاد دانش نشانه‌شناسی افزوده شد؛ چنانچه اکنون همان گونه که سوسور نوید داده بود، به راستی نشانه‌شناسی جایگاه منحصر به فردی را در میان علوم نوین یافته است. این جمله معروف پیرس^۲ نیز به راستی حق مطلب را در مورد نشانه‌شناسی بیان می‌دارد: "هرگز در توان هیچکس نخواهد بود که همه چیز را شامل ریاضیات، اخلاقیات، متافیزیک، جاذبه، ترمودینامیک، اپتیک، روانشناسی، اقتصاد، جامعه‌شناسی، تاریخ و انسان‌شناسی مطالعه نماید، مگر به مدد مطالعه نشانه‌ها (پیرس، ۱۹۰۸).

شهرسازی نیز به‌عنوانی دانشی جامع‌نگر و فرارشته‌ای از یکسو و دانشی که با پدیده‌های شهری، که ماهیتاً میل به پنهان شدن

الف) مفاهیم و تعاریف پایه

الف - ۱) تعریف نشانه

سوسور در معرفی اولیه نشانه‌شناسی، به واژه لاتین Semeion (به معنای نشانه) اشاره می‌کند. بعدها دانشمندان دیگر واژه Semiology را مورد بحث قرار داده و بالاخره استفاده از واژه Semiotics مورد قبول قرار می‌گیرد (بارت، ۱۳۷۸، ص ۶). در فارسی واژه "نشانه‌شناسی" جایگزین این مفهوم گردیده است.

در خلال سال‌ها پژوهش اندیشمندان بر جنبه‌های مختلف نشانه‌شناسی، تعاریف متعددی از آن ارائه شده است. سوسور در کتاب نظریه زبان‌شناسی (۱۹۶۸) نشانه را نتیجه همبستگی هر دال و مدلول می‌داند. پیرس تعریف گسترده‌تری را از نشانه ارائه می‌دهد که راه را برای بیرون آمدن نشانه از انحصار زبان‌شناسی بازتر می‌کند: "نشانه، موردی را به جای موردی دیگر، با نسبت و توانایی خاصی تعریف می‌کند." چارلز ویلیام موریس^۳، در تعریف نشانه می‌گوید: "هر چه به عنوان نشانه از سوی تأویل‌کننده‌ای تأویل شود نشانه است."

امبرتو اکو^۴، ضمن پذیرفتن این تعریف می‌افزاید: "آنچه براساس قراردادی اجتماعی بتواند به جای مورد دیگری ارائه شود نشانه است."

نکته مهم در تعمیم نشانه‌شناسی به شهرسازی آن است که پیرس و سوسور صراحتاً نشانه غیر زبان‌شناسانه را نیز موضوع دانش نشانه‌شناسی اعلام می‌کنند (بارت، ۱۳۷۸، صص ۹-۱۰). از این رو در این نوشتار، نشانه‌شناسی را در شهرسازی، به عنوان موضوعی غیرزبان‌شناسانه و با همان تعریف سوسور در نظر خواهیم گرفت.

الف - ۲) شاخص‌های سوسور در نشانه‌شناسی

فردینان دو سوسور، زبان‌شناس تأثیرگذار ژنوی است. علیرغم گذشت سال‌ها از درس‌های سوسور، و اینکه نظریات وی بارها در بوته نقد گذاشته شده (رک. آثار دریدا)، هنوز مباحثش در زبان‌شناسی و نشانه‌شناسی پایه است.

از دیدگاه سوسور پرداخته شود: "نشانه‌های تشکیل دهنده زبان، نه واحدهایی انتزاعی، که اشیایی واقعیند. زبان شناسی مطالعه همین اشیاء و روابط آنهاست. این اشیاء را می‌توان عناصر عینی این علم نامید" (آلبر، ۱۳۷۸، ص ۱۴۵) و تأکید می‌کند که به‌دلیلی اساسی بودن این واحدها در علم زبان شناسی، باید حتماً از قبلی تعریف شوند (آلبر، ۱۳۷۸، ص ۱۴۹). پس چون این واحدها واقعی هستند، می‌توان معادل آنها را در جامعه و به ویژه شهر نیز جستجو نمود و بحث‌ها را به شهرسازی نیز تعمیم داد. دوتایی‌های سوسوری به شرح زیر می‌باشند:

۱) دال و مدلول:

سوسور می‌گوید "ما نشانه را ترکیب مفهوم و تصور آوایی می‌دانیم ولی در کاربرد رایج این اصطلاح عموماً فقط تصور آوایی مورد نظر است. مثلاً در مورد یک واژه چون درخت، فراموش می‌کنیم که اگر این واژه نشانه نامیده می‌شود، تنها به دلیل این است که مفهوم درخت را در بر دارد." پس پیشنهاد می‌کند که اصطلاح نشانه باقی بماند و به جای مفهوم، از کلمه مدلول و به‌جای تصور آوایی، دال به کار رود. آنگاه نشانه نتیجه کلی همبستگی یک دال و یک مدلول است (آلبر، ۱۳۷۸، ص ۱۰۴). در تعمیم این بحث به شهرسازی می‌توان گفت: یک نشانه در شهر، مفهومی دارد که همان مدلول است. آنچه از آن نشانه با حواس پنجگانه (و نه تنها شنیدن) قابل درک است، دال نامیده می‌شود. وی به "خطی بودن دال" اشاره می‌کند، چون بحث وی در مورد زبان‌شناسی است این گونه توضیح می‌دهد که: "دال با وجود ماهیت شنیداری، تنها در زمان جریان می‌یابد و ویژگی‌هایی دارد که از زمان به وام می‌گیرد" (آلبر، ۱۳۷۸، ص ۱۰۸). در شهرسازی نیز ضمن آن که ماهیت شنیداری دال، به کلیه حواس پنجگانه و به ویژه دیداری قابل تعمیم می‌گردد، زمان نیز عامل حیات بخش دال و تعیین کننده خصوصیات آن خواهد بود.

۲) تغییر پذیری و تغییر ناپذیری نشانه:

سوسور در توجیه تغییر ناپذیری زبان به نقش عوامل تاریخی و سنت‌ها اشاره می‌نماید و آن را مانع هرگونه تغییر گسترده و ناگهانی می‌داند. وی زندگی اجتماعی مردم را طبیعتاً بی‌تحرک و قبل از هر چیز عاملی محافظه‌کار می‌داند (آلبر، ۱۳۷۸، ص ۱۰۹-۱۱۲). با جایگزینی عبارت "نشانه شهری" به جای "زبان" در جمله بالا، نتیجه‌ای که حاصل می‌شود تغییر ناپذیری نشانه شهری در طول زمان با توجه به عوامل تاریخی و سنت‌های شهری است. از سوی دیگر با تأکید بر نقش زمان، تغییر پذیری زبان را چنین تعریف می‌کند: "زمان که متضمن تداوم زبان است، تأثیر دیگری نیز دارد که علی‌الظاهر با تأثیر اولی در تضاد است. تأثیر دوم کمابیش به کار تخریب سریع نشانه‌های زبانی برمی‌آید." مشابه مورد قبل در این مورد نیز چنین تعبیر می‌کنیم که زمان که متضمن تداوم حیات شهری است، خود به کار تخریب سریع نشانه‌های شهری می‌پردازد. به بیان دیگر وی همزمان از تغییر پذیری و تغییر ناپذیری نشانه سخن می‌گوید (آلبر، ۱۳۷۸، ص ۱۱۲).

زبان‌شناسی قبل و پس از سوسور دو دوره مجزا از همدیگر، چنانکه گویی هیچ ارتباطی با هم نداشته و ندارند؛ زیرا که زبان‌شناسی قبل از وی (قرن نوزدهم)، زبان‌شناسی تاریخی صرف و زبان‌شناسی پس از وی (قرن بیستم) زبان‌شناسی همزمانی صرف است. از این روست که در این نوشتار نیز، از برخی مباحث تئوریک وی در زبان‌شناسی، در ارتباط با نشانه‌شناسی استفاده می‌گردد. با پیدایش الگوی سوسور در علوم انسانی، پژوهشگران از استناد به رویدادهای تاریخی یا گزارش واقعیت‌های رفتارهای انسانی روی گرداندند و به مفهوم عمل انسان به عنوان نظام معنی روی آوردند (لچت، ۱۳۷۸، ص ۲۱۴). رجوع به عمل انسان یا بررسی رفتارهای انسانی از تعیین کننده‌ترین مقولات در شناسایی شهرها و از این رو شهرسازی است.

با این مقدمه ابتدا با مروری اجمالی بر نشانه‌شناسی سوسوری، به مفاهیم پایه آن پرداخته و شاخص‌هایی استخراج خواهند شد. در قسمت‌های بعدی که انواع نشانه‌ها معرفی می‌شوند، به بررسی این شاخص‌ها در هر گروه از نشانه‌ها پرداخته خواهد شد و سپس با تفسیری شهرسازانه، کاربرد هر کدام از شاخه‌های نشانه‌شناسی در شهرسازی نشان داده شده و ارتباط آنها روشن خواهد شد.

الف-۲-۱) تعریف نشانه از دیدگاه سوسور

سوسور به تعریف علم جدیدی به نام نشانه‌شناسی می‌پردازد: "می‌توان علمی را تصور کرد که زندگی نشانه‌ها را در بطن زندگی اجتماعی بررسی کند. همین علم بخشی از روانشناسی اجتماعی و در نتیجه روانشناسی عمومی را تشکیل خواهد داد. ما آن را نشانه‌شناسی می‌نامیم. نشانه‌شناسی به ما می‌آموزد که نشانه‌ها از چه تشکیل شده‌اند و چه قوانینی بر آنها حکمفرماست. چون این علم هنوز وجود ندارد، نمی‌توان گفت که چه خواهد بود؛ ولی حق بودن را دارد، جایگاهش از پیش مشخص شده است" (بارت، ۱۳۷۸، ص ۴۶). او این علم را وابسته به علوم مختلف دانسته و می‌گوید: "وظیفه دانشمندان همه علوم است که جایگاه دقیق نشانه‌شناسی را در رشته خود کشف کنند" (بارت، ۱۳۷۸، ص ۴۶). تصریح سوسور به حیات نشانه‌ها در بطن زندگی اجتماعی از یکسو و اعلام وابستگی آن به سایر علوم، دست‌آویز به کارگیری این علم در شهرسازی نیز هست. بر اساس توصیه سوسور شهرسازان نیز وظیفه دارند تا کاربرد آن را در رشته خود کشف کنند.

الف-۲-۲) مفاهیم پایه (شاخص‌های) سوسور

دوتایی‌های معروف سوسور که ذیلاً تعریف خواهند شد، از عناصر مهم بررسی‌های زبان‌شناسی وی محسوب می‌شوند که هنوز نیز با گذشت سال‌ها، جایگاه خود را در این علم حفظ کرده‌اند. به دلیل پیوند زبان‌شناسی و نشانه‌شناسی که خود سوسور نیز همواره بر آن تأکید دارد، می‌توان آنها را در علم نشانه‌شناسی نیز جستجو نمود.

قبل از معرفی دوتایی‌ها، بهتر است به تعریف عناصر و واحدها

۳) همزمانی و درزمانی:

سوسور اعتقاد دارد که "می بایست در تمام علوم، مسائل مورد بحث بر اساس شکل زیر از هم متمایز شوند: الف) همزمانی در محور تقارن‌ها، که شامل روابط عناصری است که با هم حضور دارند، زمان در آن دخالتی ندارد و به عبارتی ایستا هستند و ب) در زمانی در محور توالی‌ها، که بر روی این محور هرگز نمی توانیم یک مورد را در آن واحد در یک زمان مشخص ببینیم، ولی تمام عناصر محور اول بر اساس تغییراتشان قرار می گیرند. این بررسی پویا است" (آلبر، ۱۳۷۸، صص ۱۱۸-۱۱۹). به عبارت ساده تر، بررسی همزمانی، مقایسه یک مورد در چند زمان و بررسی درزمانی، مقایسه چند مورد در یک زمان است. در محور تقارن‌ها زمان صفر است و در محور توالی‌ها زمان جریان دارد. چنین اقدامی از دیرباز در مطالعات و پژوهش‌های گوناگون شهرسازی وجود داشته است؛ اکنون و در این بحث خاص تأکیدی مجدد بر آن می گردد.

۴) روابط همنشینی و جانشینی:

سوسور زبان را مبتنی بر روابط همنشینی و جانشینی می داند. وی از یکسو واژگان (واحد‌های زبان شناسی) را در طول کلام به دلیل زنجیروار بودنشان با یکدیگر در تماس دانسته و می گوید: "واژه ای را که در همنشینی قرار می دهیم ارزش خود را بدست می آورد، چون در تقابل با آنچه بعد و یا قبلش می آید و یا با هردو قرار می گیرد." (آلبر، ۱۳۷۸، صص ۱۶۷) و در تعریف رابطه جانشینی یا تداعی می گوید: "واژگان، جدا از کلام، مورد مشترکی را در ذهن تداعی می کنند و بدین ترتیب گروه‌هایی را تشکیل می دهند که بر هر کدام رفتارهای بسیار متفاوتی حاکم است" (آلبر، ۱۳۷۸، صص ۱۶۷). وی برای فهماندن بهتر مطلب مثال ستونی در یک بنا را مثال می زند: "این ستون از یک طرف رابطه ای مشخص با گچ بری‌های روی ستون داشته (همنشینی) و از طرف دیگر اگر این ستون به سبک معماری خاصی باشد، در ذهن با دیگر سبک‌ها مقایسه می شود که عناصر غیر حاضر در فضا هستند" (آلبر، ۱۳۷۸، صص ۱۶۷). در مورد نشانه‌های شهری نیز همین دو رابطه کاملاً وجود دارد؛ همنشینی عناصر شهری از یکسو و جانشینی آنها که در طول زمان گسترش نیافته و جایگاهش در مغز و بخشی از حافظه هر فرد است از سوی دیگر.

الف-۳) انواع نشانه شناسی

الف-۳-۱) از دیدگاه امبرتو اکسو:

تاکنون معروف‌ترین دسته‌بندی انجام شده در نشانه‌شناسی، به نام امبرتو اکسو ثبت شده است. وی در کتاب "نظریه نشانه‌شناسی" (۱۹۸۶)، قلمروهای پژوهش معاصر را که با نشانه‌شناسی در ارتباط هستند برمی شمارد که چکیده ای از آن، گستردگی کاربرد نشانه‌شناسی را نیز نمایان می کند (بارت، ۱۳۷۸، صص ۶). در عناوینی که اکسو بر می شمارد مستقیماً نامی از شهرسازی به میان آورده نشده است؛ اما مجموعه ای که او نام می برد، به جز چند عنوان منحصرأدبی (داستان نویسی، تئوری متن) و منحصرأ

علمی - فنی (نشانه‌شناسی جانوری، پزشکی، زبان‌های صوری شده، رمزخوانی و رمزگان موسیقایی)، همگی جزئی از مقولات شهرسازی هستند. در اینجا با مروری اجمالی بر آنها، به دسته‌بندی این نوشتار از نشانه‌شناسی می رسیم:

● **نشانه‌شناسی جانوری**^۵: دانش نوینی است که در بردارنده "بررسی رفتارهای جمعی در اجتماعات غیر انسانی است" (بارت، ۱۳۷۸، صص ۶). تعمیم نشانه‌شناسی جانوری به رفتار انسانی عمدتاً در حیطه غرایز معنادار می گردد.

● **مردم‌شناسی و انسان‌شناسی ساختگرا**: توسط کلود لویی اشتراوس پی ریزی شده است. وی معتقد است: "آنچه انسان را می سازد نه طبیعت یا امر طبیعی، بل بعد فرهنگی است که در آن زبان نقش مسلط را دارد" (strauss, 1969, p.58). او انسان‌شناسی را با بررسی ساختاری اسطوره‌ها که نقش ابزاری نشانه‌شناسانه را در این شناخت ایفا می نمایند پی‌می‌گیرد (strauss, 1969, p.59) این چنین است که می توان به کمک ساختارشناسی نشانه‌ها، به شناخت فرهنگ و آذهانی که آنها را آفریده پی برده و به انسان شناسی رسید.

● **شبه زبان‌ها**^۶: شامل زبان‌های اشاره هستند (بارت، ۱۳۷۸، صص ۷). می توان آن‌را به تکنولوژی بدن فوکو و یا تکنیک‌های بدن مارسل موس تشبیه نمود. گرچه این دو مفهوم با مفهوم عادت^۷ که موس تعریف می نماید نزدیک‌ترند ولی بی‌ارتباط با زبان‌های ایما و اشاره نیز نیستند. اینجاست که می توان با بررسی عادات افراد شهر، به آنچه در ذهنشان می گذرد رسید.

● **نشانه‌شناسی پزشکی**: همان تشخیص پزشکیست (بارت، ۱۳۷۸، صص ۹).

● **زبان‌های صوری شده**^۸: در زمینه‌های جبر، شیمی و ساختارهای ریاضی و یافتن زبان‌های بین سیاره‌ای و کیهانی و نیز ساختار زبان‌هایی چون زبان موریس و زبان‌های کامپیوتری پدیدار می شود (بارت، ۱۳۷۸، صص ۹). ارتباطی به شهرسازی ندارد.

● رمزخوانی الفبای ناشناخته و رمزهای سری:

به اعتقاد اکسو، "کار باستان‌شناسان و نیروهای امنیتی می باشد" (بارت، ۱۳۷۸، صص ۱۱). در حیطه کار شناخت شهری نخواهد بود.

● **نشانه‌های شمایی**^۹: آنچه پیرس تحت عناوین نظام‌های ارتباط دیداری، نظام‌های گرافیکی، نظام‌های رنگ تعریف می نماید. به اعتقاد پیرس "نشانه شمایی، نشانه ایست که از یک یا چند جنبه شبیه موضوع مدلول است" (لچت، ۱۳۷۸، صص ۲۰۳-۲۰۶). البته به نظر می رسد پیرس بیشتر به جنبه فیزیکی نشانه‌های مادی مشغول است تا نشانه به عنوان جزئی از نظام گفتمان.

● **ارتباط جمعی**^{۱۰}: "امروزه نشانه‌شناسی نیز به مجموعه دانش‌های به کار رفته در علم ارتباط جمعی (از جمله روانشناسی، جامعه‌شناسی و علوم تربیتی) افزوده شده است" (بارت، ۱۳۷۸، صص ۱۲). این شاخه از نشانه‌شناسی، از کاربردی‌ترین آنها در زمینه شهرسازیست. به نوعی می توان

آنرا با تشخیص پزشکی و نشانه‌شناسی پزشکی یکی دانست؛ زیرا روانشناس، جامعه‌شناس و متخصص علوم تربیتی نیز به تشخیص امراض اجتماعی می‌پردازند.

● **داستان نویسی:** بیشترین اهمیت خود را در پژوهش کلود لویی اشتراوس در اسطوره‌شناسی بدوی یافته‌است و در آثار داندز و بوژور در زمینه بازی‌ها و افسانه‌های محلی کاربرد یافته‌است.

● **تئوری متن:** نشانه‌شناسی متن، تقسیم متن به زبان و گفتار که در میان نشانه‌شناسان و زبان‌شناسان مختلف بحث‌های فراوانی را ایجاد می‌کند.

● **ارتباط به کمک لمس کردن^{۱۱}:** مشابه شبه‌زبان‌هاست.

● **حرکت شناسی^{۱۲}:** مشابه شبه‌زبان‌هاست و می‌تواند از روش‌های مناسب شناخت افراد شهر و فرهنگ آنها باشد.

● **رمزگان موسیقیایی:** "در کارهای یاکوبسن و لویی اشتراوس به رابطه میان موسیقی و زبان شناسی و میان موسیقی و پژوهش انسان‌شناسانه در مورد فرهنگ پرداخته شده است" (بارت، ۱۳۷۸، ص ۱۴).

الف-۳-۲) انواع نشانه‌شناسی در این نوشتار

دسته بندی نشانه‌شناسی که توسط اکو مطرح شده است، علیرغم آنکه سند مهمی در رسیدن به اشرافی کلی بر گستردگی موضوع است، دو ایراد کلی دارد، اول آنکه دسته‌های معرفی شده در بسیاری از موارد هم پوشانی دارند و مانع و جامع نیستند. ایراد دوم نیز به نسبت قدیمی بودن آنها برمی‌گردد (مربوط به اواسط دهه ۸۰ میلادی). پس با توجه به تغییرات و پیشرفت‌های اخیر در زمینه پژوهش‌های معاصر و گستردگی آنها و بر اساس مدارک، مقالات و منابع موجود و نیز مکاتبات انجام شده با دانشگاه U^{۱۳}، مرکز مطالعات کاربردی نشانه‌شناسی، در این نوشتار تقسیم بندی زیر در نظر گرفته شده است:

- نشانه‌شناسی زیستی
- نشانه‌شناسی فرهنگی
- نشانه‌شناسی اکولوژیک
- نشانه‌شناسی بصری
- نشانه‌شناسی اجتماعی
- نشانه‌شناسی تصویری

ب) انواع نشانه‌ها

در این نوشتار برای دسته کردن نشانه‌ها از تقسیم بندی ششگانه زیر استفاده می‌شود. ذیلاً به توضیح هر کدام پرداخته می‌شود:

ب-۱) نشانه‌شناسی زیستی^{۱۴}

جسپر هوفمیر^{۱۵} نشانه‌شناسی زیستی را چنین تعریف می‌کند: "این علم از شاخه‌های علم زیست‌شناسی نیست، بلکه روش و چارچوبی تئوریک برای مطالعه بهتر زیست‌شناسی است" (Bouissac, 2001:345). می‌توان این دانش را جامعه‌شناسی حیوانی نامید. نشانه‌شناسی زیستی از یکسو دانشی چند بعدی در جهت شناخت روابط بین جانداران (اعم از انسان، حیوان و

تحلیل مفاهیم سوسوروی در نشانه‌شناسی زیستی

به منظور این تحلیل لازم است تا نشانه‌های زیستی در دو گروه داخلی و خارجی (به شرح فوق) بررسی شوند:

الف) نشانه‌های داخلی:

- واحد نشانه: ارگانسیم‌های داخلی موجود زنده که حاوی اطلاعات ژنتیکی و ارثی هستند.
- دال و مدلول: نوع رابطه دال و مدلول غیر خطی و کاملاً ذییر اختیاری است. دال، همان ارگانسیم‌های داخلی موجود زنده می‌باشد و مدلول رفتارهای جاندار در فرآیند خود - بازتولید و یک پیام ژنتیکی است که در رفتارهای حیوان تجلی می‌یابد.
- تغییر پذیری و تغییر ناپذیری: تغییر در خصوصیات زیستی موجودات زنده بسیار کند، نادر و غیراختیاری است (نظریه تکامل داروین). پس بهتر است آن را به کل تغییر ناپذیر دانست.
- همزمانی و درزمانی: همزمانی به صورت بررسی همزمان چندین نوع از یک گروه جانداران و در زمانی به صورت بررسی یک جاندار در طول زمان حاصل می‌گردد. با توجه به تغییرات غالباً نامحسوس در این رفتارها، مفهوم "هرزمانی" بهتر آن را توجیه می‌کند.
- همنشینی و جانشینی: در رابطه غیر خطی دال و مدلول درین نشانه‌ها، که به فرآیند بازتولید می‌انجامد، پیام‌های ژنتیکی می‌توانند در طول زنجیر رابطه، مرتب‌همنشین شوند. از سوی دیگر آنجا که هر دال بنا به خصوصیات زیستی خود به مدلول (مدلول‌ها) خاصی دلالت می‌کند، رابطه جانشینی یا

تداعی بسیار کم‌رنگ بوده یا اصلاً وجود ندارد.

ب) نشانه‌های خارجی:

- واحد نشانه: علائم بصری (تصویر)، صوتی (صدا)، شیمیایی
- دال و مدلول: نوع رابطه دال و مدلول فضایی است. در مورد حیوانات مراتب بالاتر هوشمندانه و در مورد حیوانات مراتب پایین‌تر غیراختیاری است. هر کدام از واحدهای نشانه می‌توانند به عنوان دال عمل کرده و مدلول‌هایی به صورت ارائه پیام داشته باشند.

- تغییر پذیری و تغییر ناپذیری: از آنجا که تفسیر نشانه‌های زیستی غالباً به صورت غریزی و در ناخودآگاه جاندار صورت می‌گیرد (به جز در نباتات که کاملاً جزمی است)، تغییر در آنها معمولاً جز با دخالت عوامل بیرونی صورت نمی‌پذیرد (بازتاب شرطی پاولف).

- همزمانی و درزمانی: رفتار شناسی جانوری، رفتارهای جانوران و واکنش آنها به عوامل بیرونی را هم در بین اعضای هر گروه و هم رفتار هر نوع را در طول زمان بررسی می‌کند. با توجه به تغییرات غالباً نامحسوس در این رفتارها، مفهوم "هر زمانی" بهتر آن را توجیه می‌کند.

- همنشینی و جانشینی: در رابطه غیر خطی دال و مدلول، پیام‌ها یا همان نشانه‌های محیطی، می‌توانند در طول زنجیر رابطه مرتب همنشین شوند. با توجه به توانایی‌های تحلیلی هر جاندار از نشانه‌ها، هر نشانه تداعی معانی بسیاری خواهد داشت که به صورت رابطه جانشینی عمل می‌کند.

تفسیر شهرسازی نشانه‌شناسی زیستی:

نشانه‌های زیستی، نوعی منابع اطلاعاتی هستند. در نشانه‌شناسی زیستی، انسان نیز به عنوان یک ارگانیسم بررسی می‌شود و به مفهوم دیگر، تمرکز این روش تنها بر خصوصیات زیستی و نه قدرت تفکر و تجزیه و تحلیل وی است. پس می‌توان از این طریق و بر اساس نیازها و رفتارهای ارگانیک انسانی به تحلیل‌های مفیدی، چه در زمینه واکنش‌ها و چه در زمینه رفع نیازهای شهری وی دست یافت.

ب- ۲) نشانه‌شناسی اکولوژیک^{۱۹}

اکولوژی، علیرغم گستردگی وسیع معنایش، عمدتاً تنها به عنوان "علم طبیعت" معنا می‌شود؛ از این رو تعلق جامعه انسانی به سیستم‌های اکولوژیک نیز غالباً به اشتباه تنها با در نظر گرفتن جنبه‌های زیستی مثل متابولیسم و غیره تعبیر می‌شود. با جدی شدن بحران اکولوژیک در دنیا، به ویژه در دهه‌های اخیر، شاخه‌های متعددی از علم اکولوژی در کلیه علوم ریشه دوانده است؛ برای اولین بار نوث^{۲۰}، در سال ۱۹۹۶ واژه نشانه‌شناسی اکولوژیک را مطرح نمود. که در زمانه خود بسیار بحث برانگیز بود وی نشانه‌شناسی اکولوژیک را "مطالعه روابط متقابل نشانه‌ای بین ارگانیسم‌ها و محیط زیستشان" می‌داند و البته در این تعریف انسان را نیز مدنظر دارد (Noth, 1998, p.332). شخص دیگری به نام کال^{۲۱} پارا از این حد فراتر گذاشته و آن را با "ارتباطات نشانه‌ای بین طبیعت و فرهنگ" تعریف می‌نماید. کال

عمدتاً به جستجوی نشانه‌های مکانی و نقش آنها در زندگی انسان‌ها می‌پردازد. وی به دنبال رشته‌های مرئی و نامرئی بین انسان و اکوسیستم است. اینجا علوم دیگری چون انسان‌شناسی، جامعه‌شناسی و روانشناسی محیطی نیز به کمک نشانه‌شناسی اکولوژیک می‌آیند (Kull, 1998, p.351). با پذیرفتن تعریف کال، نشانه‌شناسی اکولوژیک، متفاوت از نشانه‌شناسی زیستی می‌شود؛ نشانه‌شناسی اکولوژیک جزئی از نشانه‌شناسی فرهنگی است که روابطی از انسان با طبیعت، بر اساس و به واسطه نشانه‌ها می‌پردازد، در حالی که نشانه‌شناسی زیستی پا را از حوزه زیست‌شناسی فراتر نمی‌گذارد.

تحلیل مفاهیم سوسوری نشانه‌شناسی اکولوژیک

- واحد نشانه: فضای اکولوژیک

- دال و مدلول: دال‌ها عناصر فضای اکولوژیک هستند که به مدلول‌ها (مفاهیم فرهنگی و ذهنی) اشاره می‌کنند. این رابطه در طول زمان و مکان جریان دارد، پس فضایی است. مفاهیمی که دال به ذهن متبادر می‌نماید نیز با توجه به فرهنگ هر جامعه غیراختیاری است.

- تغییر پذیری و تغییر ناپذیری: تغییر پذیری در این رابطه میسر است، اما به دلیل خصوصیات طبیعت و تاثیر آن بر انسان، کند می‌باشد. مساله کندی تغییر در عادات فرهنگی نیز به نوبه خود به این تغییر ناپذیری می‌افزاید.

- همزمانی و درزمانی: می‌توان رابطه اکولوژی و فرهنگ را ایستا دید، یعنی در طول زمان دال‌های متفاوتی را بررسی نموده و تفاسیر متفاوتی داشت، یا یک دال را در طول زمان‌های مختلف بررسی نمود و باز به تفاسیر متفاوتی رسید که هر دو معنا دار هستند.

- همنشینی و جانشینی: رابطه هر یک از عناصر فضای فرهنگی با کل اکوسیستم یک رابطه جانشینی بوده و وجود گونه‌های مختلف از هر عنصر در این سیستم که به تداعی‌هایی زنجیروار می‌انجامد، رابطه همنشینی می‌باشد.

تفسیر شهرسازی نشانه‌شناسی اکولوژیک

به طور خلاصه می‌توان حوزه کار علوم مختلف در رابطه متقابل فرهنگ، طبیعت بیرونی و طبیعت درونی را به سه شکل زیر نشان داد:

۱) رابطه فرهنگ و طبیعت درونی: حوزه کار روانشناسی

۲) رابطه طبیعت درونی و طبیعت بیرونی: حوزه کار نشانه‌شناسی زیستی

۳) رابطه فرهنگ و طبیعت بیرونی: حوزه کار نشانه‌شناسی اکولوژیک

پس نشانه‌شناسی اکولوژیک، به مطالعه رفتار و روابط فی‌ما بین انسان و محیط زیست طبیعت، بر اساس ادراک نشانه‌ها می‌پردازد. از آنجا که شهر نیز ملغمه‌ای از روابط فرهنگی افراد، طبیعت بیرونی یا محیط و بالاتر از همه خصوصیات ساکنان هر منطقه است، می‌توان از نشانه‌شناسی اکولوژیک در تولید داده‌های کیفی برای تحلیل‌های شهرسازی استفاده نمود.

افراد مشارکت کننده در آن جامعه و کارکرد بیرونی، هویت بخشی به آن اجتماع است. از آنجا که کلیه بررسی‌های نشانه‌شناسی اجتماعی در بستر " عملکردی " انجام می‌شود، می‌توان آن را به نوعی پراگماتیسم نشانه‌شناسی دانست.

ب - ع) نشانه‌شناسی فرهنگی^{۲۶}

پایه گذار نشانه‌شناسی فرهنگی دانشگاه تورنتو شوروی سابق، به همت یوری لوتمن^{۲۷}، در دهه ۱۹۷۰ است. نخست آنها در جستجوی تشریح فرهنگ کهن روسی از طریق تفسیر متون کهن تاریخی و ادبی روسی بودند و می‌خواستند از طریق بررسی ادبیات و تبدیل آن به کدهایی قابل تفسیر به واحدهای فرهنگی، به فرهنگ‌شناسی برسند (Torop, 1999, pp 9- 23). اما لمتن کار را از بررسی متون فراتر برده و با هدف رسیدن به یک تئوری واحد نشانه‌شناسی، همزمان سه زمینه متن، فرهنگ، تاریخ را بررسی می‌کند. وی در بررسی‌های خود دو نوع مدلسازی اولیه و ثانویه را در نظر می‌گیرد و تاکید می‌کند که برای نشانه‌شناسی فرهنگی باید در جستجوی مدل‌های ثانویه بود. لمتن این دو مدل را معادل متن و شعر - یا زبان محاوره‌ای و زبان هنری/ ادبی می‌داند. به این نکته در نشانه‌شناسی اجتماعی توجه نشده بود. در مدل‌های ثانویه با ورود جنبه‌های هنری و استعارات، نشانه‌های بیشتر خلق می‌شود (Kristeva, 1994, pp 373-374).

لمتن، در مهم‌ترین کتابش در این زمینه با عنوان دنیای ذهن^{۲۸}، با بررسی کتاب " کمدی الهی " دانته به عنوان مجموعه‌ای از نشانه‌های قابل تفسیر به این نتیجه می‌رسد که دنیا کهکشانی از نشانه‌هایی است که باید رمزگشایی شوند. وی این فضای نشانه‌ای را دنیای ذهن می‌نامد و آن را حاصل ممزوج شدن انسان در جامعه انسانی از یکسو و روابط متقابل ذهن افراد این جامعه با هم و در جامعه می‌داند. بدین ترتیب فضای نشانه‌ای^{۲۹} را با سه نوع رابطه معرفی می‌کند: (Kristeva, 1994, pp375-376) رابطه ذهن هر فرد با ضریب هوشی و توانایی‌های ذهنیش، رابطه موجود بین ارتباطات فرهنگی و آنچه در متون انعکاس یافته و بالاخره رابطه بین عناصر فرهنگی جامعه یا تقابلات فرهنگی موجود در جامعه.

تحلیل مفاهیم سوسوری در نشانه‌شناسی فرهنگی

- واحد نشانه: واژه، حرکت، صوت (در متن ادبی و تاریخی: واژه، در سینما و در مراسم آیینی: واژه، حرکت، صوت)
- دال و مدلول: تبلورات فرهنگی مختلف (دال)، مدلول‌هایی را به صورت ریشه‌های فرهنگی آن تبلورات ایجاد می‌نمایند. این رابطه به دلیل شکل‌گیری در خلال زمان خطی است. در بدو پیدایش حالت اختیاری هم داشته، ولی در بررسی‌های ریشه‌شناسی فرهنگی، غیراختیاری است.
- تغییر پذیری و تغییرناپذیری: از آنجا که فرهنگ هر جامعه به‌مثابه مجموعه ارزش‌های آن، کم‌تحرك بوده، تغییرات در آن به‌کندی و در بلندمدت انجام می‌شود. استدلالی که در مورد زبان‌شناسی و نشانه‌شناسی اجتماعی مطرح شد، اینجا نیز صادق است. بدین مفهوم که تغییر پذیری در کوتاه مدت ناممکن

ب - ۳) نشانه‌شناسی اجتماعی^{۲۲}

تیبالت^{۲۲}، اجتماعات انسانی را مملو از معانی^{۲۴} دانسته که توسط اقشار مختلف آن جامعه تولید، تجزیه، تحلیل و ادراک شده‌اند. پس نشانه‌شناسی اجتماعی را علم شناخت معانی خلق شده در جوامع انسانی می‌داند (Lemke, 1987, p.430). هلیدی^{۲۵} نیز نشانه‌های اجتماعی را مخلوق فعالیت‌های اجتماعی دانسته و می‌گوید وظیفه نشانه‌شناسی اجتماعی، تجزیه و تحلیل چگونگی ایجاد و ساختار نشانه‌هاست. هیچ نشانه‌ای بدون رجوع به واقعیه یا فعالیت اجتماعی که در آن شکل گرفته، معنا ندارد، یعنی نشانه‌شناسی اجتماعی کاملاً متکی به زمینه و بستر ایجاد آن نشانه است. هر جامعه معین تعدادی الگوهای قابل تکرار خلق معنا/ خلق نشانه دارد. این الگوها به نوعی هویت اجتماعی آن جامعه هستند، به تعریف هر جامعه کمک می‌کنند و باعث تمایز جوامع مختلف از یکدیگر می‌شوند. عنصر اصلی در نشانه‌شناسی اجتماعی، زبان بوده و بنابراین اساس و مبنای آن را زبان‌شناسی تشکیل می‌دهد (Lemke, 1987, p.435). سوسور زبان را یک سازمان اجتماعی می‌داند، اما هالییدی مشخصاً از آن به عنوان نشانه‌ای اجتماعی نام می‌برد.

تحلیل مفاهیم سوسوری نشانه‌شناسی اجتماعی

- واحد نشانه: واژه (تولید شده در فرآیند خلق معنا)
- دال و مدلول: دال، عملی اجتماعی است که در قالب زبان و با واژگان تعریف شده و به مفاهیم اجتماعی دلالت می‌کند (مدلول). چون این رابطه در قالب زبان تعریف شده است، پس خطی و رابطه‌ای اختیاری می‌باشد. در این مورد تمام تحلیل‌های سوسور در مورد زبان را صدق می‌کند.
- تغییر پذیری و تغییرناپذیری: چون نشانه‌شناسی اجتماعی و زبان‌شناسی بسیار به هم نزدیک هستند، استدلالات سوسور در این مورد هم صادق است. از آنجا که تحرکات اجتماعی غالباً در بلند مدت شکل می‌گیرند، تغییر پذیری تقریباً صفر است. و از طرف دیگر در بلند مدت نیروهای مقتدری هستند که به تغییرات اساسی در سیستم نشانه‌های اجتماعی می‌انجامند.
- همزمانی و در زمانی: همانند بررسی‌های جامعه‌شناسی و همانطور که در زبان‌شناسی نیز همزمانی و در زمانی وجود دارد، در نشانه‌شناسی اجتماعی نیز هر دو این روابط معنی‌دار هستند.
- همنشینی و جانشینی: معانی اجتماعی در طول یک رابطه خطی قابلیت همنشینی شدن را داشته و هر کدام قادرند در یک رابطه جانشینی، نشانه‌های دیگری را در ذهن تداعی نمایند.

تفسیر شهرسازی نشانه‌شناسی اجتماعی

انواع فعالیت‌های اجتماعی در بستر هر اجتماع و در ساختاری الگو مانند شکل می‌گیرند. این فعالیت‌ها به مثابه معنا یا نشانه‌های اجتماعی عمل کرده و دارای یک کارکرد درونی و یک کارکرد بیرونی (تقریباً مشابه آنچه در نشانه‌شناسی زیستی ملاحظه شد) هستند، که از یک طرف به ارتباط اجتماعی افراد آن جامعه با هم کمک کرده و از سوی دیگر با معرفی الگوهای مشخص هر جامعه به ایجاد هویت اجتماعی می‌پردازند. کارکرد درونی، روابط اجتماعی

می‌توانند در یک تصویر همنشین شده و از هر کدام از آنها نمونه‌های مشابه دیگری در ذهن تداعی و لذا جانشین یکدیگر شوند، هر دو رابطه جانشینی و همنشینی برقرار است.

تفسیر شهرسازی نشانه شناسی بصری

نشانه شناسی بصری بیشترین کاربرد را در طراحی شهری دارد. به برداشته‌های شهروندان از آنچه در شهر در مقابل دیدگانشان چیده می‌شود می‌پردازد.

ب - ۶) نشانه شناسی تصویری^{۲۲}

انتشار مجموعه ایدوس^{۲۳} و نیز تشکیل جمعیت بین المللی نشانه‌شناسان تصویری در کشور فرانسه در سال ۱۹۸۹، سرآغاز پیدایش این شاخه از نشانه شناسی بود. نشانه‌شناسی تصویری، یکی از شاخه‌های علوم شناختی است که با ابزار تصاویر انجام می‌گیرد. با استناد به لویی اشتراوس که "نشانه‌ها را ابزاری جهت راه‌اندازی فرآیند ترجمه طبیعت به فرهنگ" (لجت، ۱۳۷۸، ص ۱۱۸) می‌دانست، نشانه شناسی تصویری این فرآیند را توسط تصاویر به انجام می‌رساند. نشانه شناسان تصویری نیز همانند نشانه شناسان بصری، بر اساس این برهان اولیه که دنیای امروزی از بیان الفبایی به سمت بیان تصویری حرکت می‌کند آغاز به کار کرده و کار خود را با نقد اصول نشانه‌شناسی بصری و در صدر آن آثار بارت دنبال می‌نمایند. آنان نشانه شناسی تصویری را ملغمه‌ای از جامعه شناسی، روان‌شناسی و تصویر شناسی می‌دانند (Sonesson, 2002). قبل از این روش مرسوم و متداول در نشانه‌شناسی‌های غیرگفتاری استفاده از روش‌های تجربی بود؛ اما اندیشمندان این نحله فکری، روش سیستماتیک نشانه‌شناسی تصویری را پیشنهاد می‌کنند که در آن تصویر به عنوان سیستمی متشکل از اجزای آن بررسی می‌شود. بدین ترتیب در تحلیل‌های قبلی، عنصر مورد بررسی متن و در روش سیستماتیک خود سیستم است. اجزا این سیستم را عمدتاً رنگ، نور، شکل و پرسپکتیو می‌دانند (Sonesson, 2002).

تحلیل مفاهیم سوسوری نشانه شناسی تصویری

- واحد نشانه: علائم تصویری شامل رنگ، شکل، نور، پرسپکتیو و ...
- دال و مدلول: هر چه توسط سیستم بینایی دیده شود، به عنوان دال عمل کرده و به مفاهیم برداشت شده از شیء، به عنوان مدلول دلالت خواهد کرد. این رابطه فضایی و اختیاری است.
- تغییر پذیری و تغییرناپذیری: از آنجا که ادراک هر تصویر تا حد زیادی به فیزیولوژی و روانشناسی مربوط می‌شود، رابطه دال و مدلول در کوتاه مدت تغییرناپذیر می‌باشد. تغییرپذیری آن در بلند مدت نیز منوط به دگرگونی در خصوصیات ادراکی فرد و جامعه است.
- همزمانی و در زمانی: به دلیل تأثیر عامل زمان بر دال و مدلول، رابطه دال و مدلول در هر دو بعد ایستا و پویا معنی دار می‌شود.
- همنشینی و جانشینی: دال‌ها یا علائم تصویری، در طول زنجیره ارتباطیشان به طور مستمر قابلیت همنشین شدن و در یک فرآیند ذهنی، قابلیت جانشین شدن دارند.

و در بلند مدت بسیار تأثیرگذار و گاه مخرب است.

- همزمانی و در زمانی: اصولاً لازم است تا کلیه بررسی‌های فرهنگی نیز (طبق توصیه سوسور) در هر دو شکل ایستا و پویا انجام بگیرند.

- همنشینی و جانشینی: تبلورات فرهنگی در طول یک رابطه خطی قابلیت همنشین شدن را دارند و هر کدام قادرند در یک رابطه جانشینی، نشانه‌های دیگری را در ذهن تداعی نمایند.

تفسیر شهرسازی نشانه شناسی فرهنگی

اساس نشانه شناسی فرهنگی دنیای ذهنی است. شهر نیز بسیار تحت تأثیر اذهان ساکنان است. نشانه شناسی فرهنگی شهرسازان را قادر می‌سازد تا با شناخت هر نشانه، پی به زمینه‌های فرهنگی جامعه ببرند.

ب - ۵) نشانه شناسی بصری^{۲۰}

نشانه شناسی که از اوایل قرن بیستم با بررسی زبان و متن آغاز شد، در اواسط نیمه آخر این دهه کم و بیش و با تلاش نشانه‌شناسان بصری با وارد کردن شاخص‌های غیرگفتاری در نشانه‌شناسی به حوزه‌های دیگر نیز گشانده شد. مبدع این شاخه از دانش را باید رولاند بارت و پژوهش‌های او در تفسیر و تحلیل تصویر^{۲۱} دانست. هدف وی تجزیه، تحلیل و نقد فرهنگ و جامعه بورژوازی با تفسیر نشانه‌های تصویرها و پیام‌های روزمره و تبلیغاتی، فرهنگ ادبی و عامیانه و حتی کالاهای مصرفی بود (Barthes, 1977, pp32-51). از نظر وی، متن و تصویر رابطه‌ای تکمیلی داشته و وحدت موضوعی پیام با کنار هم بودن آن دو بدست می‌آید. وی بیشتر سیستم‌های نشانه‌ای را ترکیبی از متن و تصویر می‌داند. پس از بارت، نشانه‌شناسان دیگر این حوزه، مطالعات را دامنه گسترده تری داده و آن را به فضاهای هنری نیز تعمیم دادند. آنها نیز مانند نشانه شناسان فرهنگی بر لزوم انجام کلیه بررسی‌ها در بستر تاریخی، فرهنگی و مانند نشانه‌شناسان اجتماعی بر انجام این بررسی در بستر عملکردی تأکید دارند (Adachi, 2001).

تحلیل مفاهیم سوسوری در نشانه شناسی بصری

- واحد نشانه: عناصر تصویر، شامل واژگان و اشکال
- دال و مدلول: دال، تصویر است که به مدلول‌های مختلفی که مفهوم آن تصویرند اشاره می‌کند. این رابطه خطی و اختیاری است.
- تغییر پذیری و تغییرناپذیری: رابطه دال و مدلول تا آنجا که به روابط اجتماعی و فرهنگی مربوط باشد، در کوتاه مدت تغییرناپذیر می‌باشد؛ اما در صورتی که با قراردادهای بصری (شمایل‌ها) تعریف شود، به علت ماهیت قراردادی بودن تغییرپذیر است. البته همانطور که بارت اعتقاد دارد نباید جنبه اختیاری بودن نشانه‌ها از بین برود.
- همزمانی و در زمانی: رابطه تصویر با مفهوم، یا برداشتی که از معنی آن می‌شود، به دلیل دربر داشتن مفهوم زمان، هم ایستا و همزمان و هم پویا و در زمان قابل بررسی است.
- همنشینی و جانشینی: به دلیل آن که اشکال و واژگان مختلف

تفسیر شهرسازی نشانه‌شناسی تصویری

نشانه‌شناسی تصویری، در واقع نقد و تکمله ای بر نشانه‌شناسی بصری است. بر جنبه‌های تخصصی تر تصویر تکیه کرده و برای شناخت نشانه‌های هر تصویر، روشی سیستماتیک را پیشنهاد می‌کند، پس مانند نشانه‌شناسی تصویری، در تحلیل‌های مربوط به طراحی شهری، هم در تعیین نیازها و هم ارزیابی و دمنوع موجود کاربرد دارد.

نتیجه‌گیری

جوامع پیشرفته انسانی و از سوی دیگر از نشانه‌شناسی‌های غریزی تا آگاهانه، گفتاری تا بصری، اجتماعی و فرهنگی گسترده بود. از این پژوهش دو نتیجه‌گیری می‌توان داشت: اول وجود گونه‌های مختلف نشانه‌شناسی، که هر کدام به تناسب دامنه بحث و واحدهای اصلی خود، می‌توانند در روشن نمودن بخشی از مسایل شهرشناسی مفید باشند و دوم از آنجا که سعی شد تا در هر قسمت، رابطه دال و مدلولی در هر گونه از نشانه‌شناسی با دوتایی‌های سوسور مقایسه شوند. نکته شایان می‌توان کل نتیج را در جدول زیر ملاحظه نمود:

در تقسیم بندی علم نشانه‌شناسی به شش دسته‌ای که در بالا با عناوین نشانه‌شناسی زیستی، اکولوژیک، اجتماعی، فرهنگی، بصری و تصویری از آنها سخن به میان آمد؛ ملاحظه می‌شود که این دانش به عنوان ابزاری جهت شناسایی و تحلیل رابطه مکان و مکین یا به عبارت دیگر، محیط و ساکنان آن، به کار می‌رود. انسان شهرنشین، همانطور که بارت می‌گوید " وقت خود را به خواندن می‌گذراند " و الفبای شهر طیف وسیعی از نشانه‌های گوناگون را در بر می‌گیرد. در این پژوهش نیز هم نشانه‌ها و هم نشانه‌شناسی‌های گوناگونی به مورد بررسی گذاشته شدند؛ طیف وسیعی که از یک سو از جوامع جانوری و گیاهی آغاز و تا

جدول نتایج تحلیل مفاهیم سوسوری در تقسیمات ششگانه نشانه‌شناسی

شرح	ن.زیستی		ن.اکولوژیک	ن.اجتماعی	ن.فرهنگی	ن.بصری	ن.تصویری
	درونی	بیرونی					
واحد نشانه	ارگانسیم داخلی	علائم بصری، صوتی و شیمیایی	فضای اکولوژیک	واژه	واژه، حرکت، صوت	واژه، شکل	رنگ، شکل، فرم، نور، پرسپکتیو
دال	ارگانسیم	علائم ارسالی	عناصر فضای اکولوژیک	عمل اجتماعی	تبلور فرهنگی	تصویر	آنچه دیده می‌شود
مدلول	رفتار جاندار در خودباز تولید	رفتار جاندار	مفاهیم فرهنگی	مفاهیم اجتماعی	مفاهیم فرهنگی	مفاهیم اجتماعی - فرهنگی	مفاهیم اجتماعی - فرهنگی
شکل رابطه	خطی	فضایی	فضایی	خطی	خطی	خطی	فضایی
اختیاری یا غیراختیاری بودن	غیراختیاری	هر دو (بستگی به مرتبه موجود)	اختیاری	اختیاری	بسته به مورد، هر دو	اختیاری	اختیاری
تغییرپذیری و تغییرناپذیری	تغییرناپذیر	هر دو، اما تغییرپذیری ندرتا در جانداران مراتب بالاتر	هر دو	هر دو	هر دو	هر دو	هر دو
همزمانی و درزمانی	همزمانی	هر زمانی	هر دو	هر دو	هر دو	هر دو	هر دو
همنشینی و جانشینی	همنشینی	همنشینی، جانشینی ندرتا در جانداران مراتب بالاتر	هر دو	هر دو	هر دو	هر دو	هر دو

حال با توجه به توضیحاتی که در انتهای تعریف و تحلیل هرکدام از انواع نشانه‌شناسی گفته شد، می‌توان جدول زیر را به مطالعات شهرسازانه نیز تعمیم داد:

جدول نتایج تقسیمات ششگانه نشانه‌شناسی در شهرسازی

شرح	ن.زیستی (بیرونی)*	ن.اکولوژیک	ن.اجتماعی	ن.فرهنگی	ن.بصری	ن.تصویری
واحد نشانه در شهرسازی	علائم بصری، صوتی و شیمیایی تعیین کننده قلمروهای شهری	فضای اکولوژیک شهر	واژگان مورد استفاده در شهر	واژگان مورد استفاده در شهر و عادات رفتاری	واژگان و اشکال موجود در شهر	رنگ، شکل، فرم، نور و پرسپکتیو عناصر طراحی شهری
دال در شهرسازی	علائم ارسالی به ساکنان	عناصر فضای اکولوژیک شهری	عمل اجتماعی در شهر	تبلور فرهنگی عناصر در شهر	تصاویر مشاهده شده در شهر	هر آنچه در شهر دیده می‌شود
مدلول در شهرسازی	واکنش ساکنان	مفاهیم فرهنگی رایج در شهر	مفاهیم اجتماعی رایج در شهر	مفاهیم فرهنگی رایج در شهر	مفاهیم اجتماعی - فرهنگی رایج در شهر	مفاهیم اجتماعی - فرهنگی رایج در شهر

* نشانه‌شناسی زیستی درونی در مورد شهر فاقد معنی است.

پی‌نوشت‌ها:

self - reproducing . ۱۸	Ferdinand de Saussure, 1916 . ۱
Ecosemiotics . ۱۹	Charles Sanders Peirce, 1839 . ۲
Noth . ۲۰	Charles William Morris . ۳
Kull, J. Von . ۲۱	Umberto Eco . ۴
Social Semiotics . ۲۲	Zoo semiotics . ۵
Paul J. Thibault . ۲۳	Paralinguistic . ۶
Meaning . ۲۴	Habit . ۷
Michael Halliday . ۲۵	Formalized language . ۸
Cultural Semiotics . ۲۶	icon . ۹
Yuri Lotman . ۲۷	mass communication . ۱۰
Universe of the mind . ۲۸	tactile communication . ۱۱
Semiosphere . ۲۹	Proxemics . ۱۲
Visual Semiotics . ۳۰	Biosemiotics . ۱۳
Image . ۳۱	Indiana University(www.indiana.edu) . ۱۴
Pictorial Semiotics . ۳۲	Jesper Hoffmeyer . ۱۵
Eidos . ۳۳	endo - semiotics . ۱۶
	exo - semiotics . ۱۷

فهرست منابع :

- بارت ، رولان . " اسطوره ، امروز " ، ترجمه: شیرین دخت دقیقیان . تهران: نشر مرکز . چاپ اول ، ۱۳۷۵
- سشنه آلبرو شارل بائی . " درسهای زبانشناسی همگانی " ، ترجمه: نازیلا خلخالی . تهران: نشر و پژوهش سفرزان . چاپ اول ، ۱۳۷۸
- لچت ، جان . " پنجاه متفکر بزرگ معاصر ، از ساختارگرایی تا پسامدرنیته " ، ترجمه: محسن حکیمی . تهران: انتشارات خجسته . چاپ دوم ، ۱۳۷۸
- Barthes Roland(1977) " Rhetoric of the image ". Stephan Heath (ed. & trans.). Newyork: Hill&Wang.
- Burghard Rieger(1998)"A Systems Theoretical View on Computational Semiotics. Modeling text understanding as meaning constitution by SCIPS", in: Proceedings of the Joint IEEE Conference on the Science and Technology of Intelligent Systems (ISIC/CIRA/ISAS-98), Piscataway, NJ (IEEE/Omnipress).
- Encyclopedia of semiotics.P.Bouissac (ed.) (2001), Newyork: Oxford university press, pp 82-83.
- Fisher.R.A.1930.The genetical theory of nature selection. Clarendon Press. Oxford university press.
- Kristeva Julia(1994)" On Yuri Lotman", Newyork:Modern language association Pub.
- Levi - strauss(1969)" the elementary structures of kinship ", james bell, Boston: Boston press.
- Lemke, Jay L.(1990) "Technical discourse and technocratic ideology",Philadelphia: John Benjamins.
- Noth Winfried(1998)" Sign system studies 26",NA.
- Turchin, V.F.(1977)"The phenomenon of science"Newyork, Columbia University Press.
- Sharov,A.A.(1992) "Biosemiotics: a functional evolutionary approach to the analysis of the sense of information", Mouton de Gruyter: Berlin.
- Torop Peeter(1999) "Cultural semiotics and culture ", Sighn system studies - vol. 27.
- kull,J.Von.1940(1982). "The theory of meaning". Semiotica 42.
- Adachi(2001), www.is.tohoku.ac.jp
- Sonesson (2002), www.artnew.lu.se